

PŘÍSPĚVEK K ZAČÁTKŮM ROZVOJE LABORATORNÍCH OBORŮ VE VOJENSKÝCH NEMOCNICÍCH

Prof. MUDr. Evžen SKALA, CSc.

Po vzniku československého státu v roce 1918 byla situace v laboratorním vyšetřování pro diagnostické účely ve vojenských nemocnicích (VN) stejná jako před 1. světovou válkou. Bakteriologické a sérologické metody prováděly příslušné laboratoře VN (obvykle byly jejich součástí i prosektury) nebo je zabezpečovaly blízké nemocnice státní zdravotní správy. Bakteriologické laboratoře zpravidla zajišťovaly i mikroskopické a chemické vyšetřování moče a krevní obrazy. Jinak hematologická a biochemická vyšetření pro potřebu interních oddělení si prováděli lékaři sami v příručních laboratořích.

Obdobná situace byla i ve veřejném zdravotnictví. Na lékařských fakultách byly již před 1. světovou válkou zřízeny, odděleně od patologicko-anatomických ústavů, bakteriologicko-sérologické ústavy a vedle laboratoří na interních klinikách byly i specializované laboratoře na jiných klinikách. Některé z nich dosahovaly významných odborných úspěchů, např. likvorologická laboratoř doc. dr. Janského na psychiatrické klinice prof. dr. Kuffnera.

Posádková nemocnice 11 (PN 11) v Praze na Karlově náměstí od roku 1921 divisní nemocnice 1 (DN 1) - měla svou bakteriologickou laboratoř (přednostou byl št. lékař, od roku 1919 podplukovník dr. Josef Hachla (1872), která byla umístěna v Bakteriologicko-sérologickém ústavu lékařské fakulty KU prof. dr. Ivana Honla. Do roku 1935 se jmenovala Vojenské oddělení Bakteriologicko-sérologického ústavu. PN 11 měla i svou pitevnu, avšak od začátku 1. světové války se v ní nepracovalo. Pitvy zemřelých vojáků se prováděly v obou univerzitních ústavech prof. dr. Hlavy a prof. dr. Ghona, menší část i ve Vinohradské nemocnici, kde pitval prof. dr. Honl. Pitevna v DN 1 byla obnovena až v roce 1929, zejména pro potřebu výuky frekventantů vojenské lékařské školy.

V ostatních VN bylo využíváno většinou pomoci civilních nemocnic. Bakteriologické laboratoře s prosekturami byly zřízeny a celkem rychle vybaveny (využilo se zdravotnického materiálu z rušených záložních nemocnic z doby války) u tří stanovených dalších VN - v Brně, Bratislavě a Košicích (po jedné na každé zemské vojenské velitelství). Tyto nemocnice měly mít vedle základních pěti oddělení ještě oddělení nervové a duševní, stanici pro plicní choroby, rtg oddělení a bakteriologickou laboratoř s prosekturou. Obdivuhodný rozvoj byl v PN 5 (od roku 1921 DN 6) Bmo, kde plk., pozdější gen., dr. R. Pollák (1874) vybudoval od prosince 1918 do konce ledna 1919 bakteriologickou laboratoř a za dva roky, v budově bývalých krejčovských a obuvnických dílen, prosekturu s laboratořemi a místnostmi pro pokusná zvířata. V roce 1922 tu již provedl 13 500 laboratorních (bakteriologických, sérologických, chemických a hematologických) vyšetření a 79 pitev (v roce 1919 jich bylo 197).

Na interních odděleních DN byly příruční laboratoře. V DN 1 byla přiřazena k zjišťovacímu (= ambulantnímu) internímu oddělení. Rozsah práce nebyl malý, v roce 1925 provedla 9833 rozborů sputa, krve a moče. V dalším roce vyšetřila hladinu cukru v krvi účastníků dvou velkých

vojenských sportovních lyžařských závodů ve Vysokých Tatrách (zúčastnili se jich i příslušníci armád Polska, Jugoslávie, Francie a Rumunska) a chodeckých závodů ve středních Čechách. Šlo o část rozsáhlého klinicko-laboratorního výzkumu vedeného prof. dr. Libenským. Publikace výsledků vyplnila celé 4. číslo 2. ročníku Vojenských zdravotnických listů (1926). V roce 1929 bylo v této laboratoři provedeno přes 13 000 vyšetření a v roce 1934 již přes 19 000.

V tomto roce byla posílena bakteriologická laboratoř DN 1 jedním sekundářem. Byl jím npor. dr. K. Raška (1909 až 1987). Za dva roky již laboratoř vykazala vyšetření 2135 nemocných, 68 600 sérologických vyšetření a úspěšné zvládnutí epidemie paratyfu B v Táboře.

Od roku 1935 se objevuje pod tlakem zhoršující se mezinárodní situace nová problematika - jak zabezpečit transfúze krve v případě vypuknutí války. Zdravotnická služba čs. armády jí věnovala značnou pozornost. Koordinací široce založené akce byla pověřena hygienicko-epidemiologická služba, kterou tehdy řídil škpt. dr. L. Slezáček. Bylo dosaženo pozoruhodných organizačních úspěchů, ovšem celá otázka dnes patří do jiné odborné oblasti a nebudeme se jí zde věnovat.

Po 2. světové válce byla situace do konce roku 1946 stejná jako před válkou. V Praze byla bakteriologická laboratoř sborové nemocnice 1 TGM opět v Bakteriologicko-sérologickém ústavu KU, Praha 2, Studničkova 7. Z předválečných příslušníků laboratoře - lékařů zde již nebyl nikdo. Pracoval zde mjr. dr. J. Pšičkin (1896) a por. dr. V. Demko.

Nezbytná biochemická a hematologická vyšetření si opět zabezpečovala interní oddělení ve svých příručních laboratořích. Ve vojenské nemocnici 1 (název "sborová" byl brzy zrušen) měl nad ní odborný dohled mjr. v zál. dr. Štěpán Varadi, bývalý asistent I. interní kliniky prof. dr. K. Hynka, který se vrátil z čs. vojenské nemocnice v Londýně-Hammersmithu. V roce 1947 odešel, již jako docent, do zálohy a brzy odcestoval zpět do Velké Británie.

Těžiště laboratorní práce ve zdravotnické službě čs. armády bylo v té době v mikrobiologické diagnostice, především pro potřebu epidemiologie. O hematologické a biochemické problematice se v odborném vojensko-zdravotnickém tisku nepsalo vůbec a ani nepřednášelo na vědeckých schůzích ve VN.

K 1. lednu 1947 došlo k zásadní reorganizaci laboratorního vyšetřování ve VN - vznikly Ústřední zdravotnické laboratoře (ÚZL). Jejich organizace vycházela z koncepce služby klinických patologů britské armády, s níž měli za 2. světové války osobní zkušenosti plk. dr. Josef Chvápil (1908-1971) a pozdější generál dr. Josef Liškutin (1910-1957). Šlo v podstatě o soustředění všech pracovišť zabezpečujících provádění laboratorních metod pro diagnostické účely do jediného odborného oddělení VN. Např. ÚZL VN 1 v Praze měla oddělení mikrobiologické, epidemiologické s výjezdní skupinou pro depistáže u vojenských útvarů, hygienické, sérologické,

hematologické, biochemické a patologicko-anatomickou laboratoř. ÚZL zabezpečovala i vyšetření likvorologická, byla antibiotickou stanicí a rozvíjela speciální laboratorní diagnostiku pro gynekologii. Těžiště práce bylo ovšem v plnění úkolů epidemiologických a hygienických. V jejím rámci bylo o rok později zřízeno i jedno z prvních transfúzních oddělení v Československu, které v rámci ÚZL pracovalo v letech 1949-1956. ÚZL podléhalo 3. oddělení Hlavní zdravotnické správy MNO. Jejím přednostou byl plk. dr. L. Slezáček (1906) a přímo o laboratoře se staral škpt. dr. M. Pípal (1914). Transfúzní oddělení ÚZL podléhalo 2. oddělení (léč. prev.).

Ve své době představovala koncepce ÚZL významný pokrok. Umožnila soustředit a racionálně využívat málo dostupnou laboratorní techniku, bránila neúčelným duplicitám v laboratorním vyšetřování a vytvářela podmínky pro rychlé zavádění nových metod spoluprací několika oddělení ÚZL. V neposlední řadě umožnilo soustředění odborníků několika laboratorních oborů v ÚZL snadnou a efektivní spolupráci s lékaři ostatních odborných oddělení VN, což vedlo k zvyšování úrovně odborné práce celého ústavu.

Předpokladem rozvoje tohoto několikaprofilového oddělení byla ovšem široká erudice vedoucích pracovníků ÚZL v celé klinické patologii. Takový obor však v Československu neexistoval a pokus ustavit v té době Společnost klinických patologů byl neúspěšný. Vývoj šel jiným směrem. V Čs. lékařské společnosti vzniklo postupně několik samostatných odborných sekcí: hematologická (již v roce 1951), klinické biochemie, hygieny, mikrobiologická a epidemiologická, pro alergologii a klinickou imunologii. Přesto byla do roku 1956 celá oblast laboratorního vyšetřování včetně transfúzní služby ve VN soustředěna do ÚZL, které vedli mikrobiologové. Prohlížíme-li Vojenské zdravotnické listy z let 1950-1955, nacházíme zde jen 2 původní práce s větším podílem laboratorních výsledků, 3 práce hematologické a 1 přehledný článek o transfúzi krve. Ostatní práce z problematiky ÚZL jsou hygienické, epidemiologické, mikrobiologické, stoupá zájem o antibiotika, zejména jako o léky pohlavních chorob. Bylo by chybou nepřipomenout, že v ÚZL tehdy pracovala řada odborně zdatných, nadšených lidí, kteří dokázali s minimálními prostředky zavést mnoho cenných vyšetřovacích metod, hlavně v klinické mikrobiologii, ale i biochemii a hematologii.

V roce 1955 se koncepce ÚZL reviduje. Zdůrazňuje se význam preventivní medicíny a největší význam se přikládá protiepidemické práci. V dalším roce vznikají v armádě hygienicko-epidemiologické oddíly (HEO) a z ÚZL Ústřední vojenské nemocnice, která se 1. července 1956 stěhuje do nové budovy, se v příštím roce stává Vojenský ústav hygieny a epidemiologie (VÚHEM). Do nového ústavu nepřechází transfúzní oddělení. Již dříve se vyčlenila patologicko-anatomická laboratoř, avšak biochemická a hematologická laboratoř zůstávají součástí VÚHEM. V ústavu vznikají nová oddělení a přicházejí noví odborníci, nejdříve z detašovaného pracoviště VLA JEP v Praze, později i z Hradce Králové.

Nový ústav dostal řadu úkolů výzkumných a experimentálních a stal se metodickým centrem hygienicko-epidemiologické služby armády.

Z biochemické a hematologické laboratoře VÚHEM, které pracovaly výhradně pro nemocnici, bylo v roce 1961 vytvořeno oddělení klinických laboratoří (OKL) ÚVN. Pro ÚVN pracovalo zčásti i několik dalších oddělení VÚHEM. Tato spolupráce trvá do dnešní doby a představuje významný přínos pro úroveň odborné činnosti ÚVN.

V ostatních VN došlo k obdobnému vývoji, ovšem s řadou odchylek vyplývajících z místní situace, především ze vzdálenosti VN od nejbližšího HEO. Tam, kde celou mikrobiologickou, parazitologickou a imunologickou diagnostiku pro odborná oddělení VN převzal HEO, zabezpečovalo OKL biochemické, hematologické a předtransfúzní vyšetřování a v jeho rámci pracoval i krevní sklad. Pokud to nebylo možné takto zajistit, muselo vše zabezpečit OKL.

V dalších letech docházelo k úpravám vyplývajícím z celostátních změn koncepcí některých oborů, z nutnosti zabezpečit nové vyšetřovací metody podmíněné rozvojem lékařských oborů a samozřejmě ze změn místní situace pracovišť. Základní koncepce se nezměnila.

Po zrušení možnosti atestovat z oboru laboratorní metody vyšetřovací došlo v ÚVN v roce 1977 k přeměně OKL na OKB (odd. klinické biochemie) a hematologické pododdělení OKL vytvořilo s transfúzním oddělením hematologie a krevní transfúze (OHKT). Diagnostické metody, které poskytuje obor nukleární medicíny, byly nejdříve zabezpečeny v ÚVN, a to radioizotopovou laboratoří (RIL) II. oddělení pro nemoci vnitřní (1970-1975) a od roku 1975 zřízením samostatného oddělení nukleární medicíny (ONM). Jinde je toto pracoviště součástí OKL nebo se zatím využívá spolupráce s nejbližším ONM státní zdravotní správy.

Tím se dostáváme téměř do současné doby. Zhodnotit vývoj jednotlivých laboratorních oborů za poslední desetiletí se již vymyká z rámce tohoto stručného přehledu.

Souhrn

Hlavní rozvoj laboratorních oborů ve vojenských nemocnicích spadá do období po 2. světové válce. Důležitými mezníky vývoje bylo zřízení Ústředních zdravotnických laboratoří v roce 1947 a hygienicko-epidemiologických oddílů v roce 1956.

Literatura

1. SKALA, E.: Stručná historie Ústřední vojenské nemocnice. Praha, ÚVN 1989.
2. POLLÁK, R.: Deset let prosekury a bakteriologické laboratoře divisní nemocnice 6 v Brně. Voj. zdrav. Listy, 5, 1929, s. 85-89.

Klíčová slova: Vojenská nemocnice; Laboratorní obory; Historie.